

Федір Проданюк,
кандидат історичних наук

ПИТАННЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ДОБУ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

29 квітня 1918 року 6500 делегатів конгресу хліборобів-власників обрали гетьманом України Павла Скоропадського. Того ж дня прибічники гетьмана захопили резиденцію Центральної Ради-будинок Педагогічного музею. Після державного перевороту місце УНР заступила Українська держава. Її конституційною основою стали гетьманська «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України». Аналіз цих документів дає можливість з впевненістю говорити про те, що у П.Скоропадського не було чіткої програми побудови української державності. Він проголосував, що його влада тимчасова. Головним завданням гетьманської влади мало стати наведення елементарного порядку в Україні. Однак вже перші дні правління змушують П.Скоропадського дати чітку відповідь на запитання, яку державу він будуватиме. В заяві-декларації гетьманського уряду від 10 травня 1918 року проголошувалося, що Гетьманство – це здійснення ідеї незалежної і вільної України в історичній та національно-державній формі.

Основою формування основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики Української держави стає ідея соборності України. Павло Скоропадський проголосив себе Гетьманом усієї України, чим зазначив загально-національний характер своєї влади. Вона мала сприяти об'єднанню всіх українських земель в одну державу і тим самим означила її кордони. П.Скоропадський намагається продемонструвати відновлення національної державності в історичній формі та відродити давні козацькі тра-

диції. З огляду на це він розширяє назву своєї посади: Гетьман усієї України і військ козацьких.

Роль символу гетьманської влади мав виконати старовинний козацький герб – козак з мушкетом. Поряд з цим він зберігає національну символіку України. Тому на виконаній Г.Нарбутом державній печатці були поєднані козак з мушкетом і тризуб. Гетьман затвердив також новий опис національного прапора Української держави. Це було полотнище з синьої й жовтої горизонтальних смуг, а в центрі – золотий тризуб з хрестом.

Прийшовши до влади, П.Скоропадський враховував те, що головним завданням адміністративно-територіального устрою є забезпечення найбільш ефективного державного управління. Саме тому гетьман повертається до губерніального поділу України. Керівництво Гетьманату продовжило розпочату Центральною Радою роботу щодо приєднання до держави етнографічних українських земель. Про результативність цієї роботи ми можемо судити з даних цієї таблиці:

Етнографічні українські землі, що були приєднані до України в 1918 р.¹

№п/п	Назва повітів	Приєднано до губернії Української Держави
1	Акерманський Бессарабської губернії	Херсонської губернії
2	Хотинський повіт Бессарабської губернії	Подільської губернії
3	Річицький, Пінський та Момірський повіти Мінської губернії	Поліського округу
4	Гомельський повіт Могильовської Губернії	Чернігівської губернії
5	Путивльський та Рильський повіти Курської губернії	Чернігівської губернії
6	Суджанський, Грайворонський Білгородський, Корочанський та Новооскольський повіти Курської губернії	Харківської губернії

Першим кроком налагодження системи управління в цих повітах стало ухвалення 25 травня 1918 року Павлом Скоропадським закону «Про тимчасове розповсюдження української державної влади». Його статті визначали повноваження та дії судових органів на землях, що були приєднані до України. Згодом уряд виділив значні кошти для зміцнення місцевих органів влади в цих повітах. Шукаючи оптимальну модель державного устрою України, Павло Скоропадський виходив з того, що Україна:

– по-перше, поліетнічна держава, оскільки на її землях проживали представники багатьох національностей;

– по-друге, національна держава, оскільки лише український народ не має іншого місця на землі, де він міг би реалізувати своє право на самовизначення.

Забезпечити цілісність та єдність національних земель й задовольнити потреби українського народу і національних меншин України могла лише, на думку гетьмана, унітарна держава. Саме тому вже в перші місяці свого правління Павло Скоропадський змушений критично проаналізувати основні положення прийнятого Центральною Радою закону «Про національно-персональну автономію» та оцінити діяльність трьох національних міністерств УНР: польських, російських і єврейських справ. Керівництво Гетьманату мало також передбачити можливість збільшення кількості цих міністерств. Адже друга стаття цього закону надавала право автономії й білорусам, чехам, молдаванам, німцям, грекам та болгарам. Отже, в Україні могли виникнути десять національних міністерств, при яких мали існувати Національні Союзи названих етнічних груп. Стримано відносився Павло Скоропадський й до 9 та 10 статей цього закону, які визнавали Національні Союзи державними органами. Тому 9 липня 1918 року гетьман припинив дію законодавчого акту Центральної Ради про національно-персональну автономію.

Питання соборності українських земель мали значний вплив й на формування основних напрямів зовнішньої політики Гетьманату. Саме тому забезпечити приєднання до України етнічних українських земель – стає одним із головних напрямів діяльності міністерства закордонних справ та основою зовнішньополітичної доктрини держави Павла Скоропадського.

Міністерство закордонних справ Гетьманату робить все можливе, щоб вирішити на користь України спірні територіальні проблеми з сусідніми державами.

З перших днів приходу до влади Павло Скоропадський акцентує свою увагу на етнічні українські землі – Холмщину і Підляшшя, які згідно з умовою Брестського мирного договору мали відійти до України. Однак уряд Австро-Угорщини затягував вирішення цього питання і тривалий час не ратифікував Брестського мирного договору. В Австро-Угорщині посилювалась пропольська орієнтація і тому австрійський уряд шукав приводу для невиконання брестської таємної домовленості. Так, згідно з протоколом, підписаним 7 лютого 1918 року, Україна зобов'язувалася поставити Австро-Угорщині значну кількість продовольства, а впевненості в тому, що вона зможе виконати цю угоду, не було. Крім того, з вини української сторони було розголошено вище згадану таємну домовленість між двома державами. Вирішення цих питань ускладнювалося й тим, що Любінський віддав оригінал таємного договору на зберігання німецькому уряду².

Користуючись цим, австрійські політики почали домагатися зміни статті 11 Брестського мирного договору, а саме – пересунення кордону на користь майбутньої Польської держави. Під тиском польських громадсько-політичних організацій австро-угорський уряд не допускав у повіті Холмщини адміністрацію губерньського старости О.Скоропис-Йолтуховського, а сприяв проведенню тут виборів до польської Регенційної Ради. У відповідь український посол у Відні А.Яковлів направив австрійському міністрові закордонних справ графу Буріяну дві ноти протесту. Це призвело до загострення відносин між двома країнами.

З метою подолання кризи українська дипломатична місія у Відні на чолі з послом А.Яковлівим була відкликана 27 червня 1918 року до Києва. Новим послом призначили В'ячеслава Липицького. Однак і йому не вдалося поліпшити взаємовідносини між Українською державою і Австро-Угорщиною. Були заблоковані пропозиції українського уряду відкрити консульства у Відні, Будапешті та Львові. Австрійський уряд негативно зустрів приїзд українського військового аташе до Відня³.

Тим часом польський уряд робив усе можливе, щоб Австро-Угорщина віддала йому Холмщину. Під тиском поляків австрійський уряд заборонив своєму військовому командуванню допустити українських урядовців на зайняті австрійськими військами райони Холмщини і Підляшшя.

Український уряд запропонував негайно скликати змішану комісію для остаточного вирішення питань про кордони та допустити у п'ять холмських повітів, зайнятих австрійськими військами, адміністрацію українського губернського старости Підляшшя і Холмщини О.Скорописа-Йолтуховського (старості підкорялися тільки повіти, що були зайняті німецькими військами)⁴.

Одночасно гетьман запропонував німецьким військам взяти під свій контроль землі, зайняті австрійськими військами. В листопаді Д.Дорошенко навіть уклав з цього питання угоду з німецьким урядом.

Такий стан справ змушує керівництво Гетьманату до осені 1918 року не включати Холмську губернію до загального списку адміністративно-територіальних одиниць Української держави. Лише в листопаді 1918 року Холмська губернія набула офіційного статусу. До її складу увійшли Білоградський, Більській, Берестейський, Кобринський, Костянтинівський, Красниставський, Пружанський, Радзинський, Томашівський та Холмський повіти⁵.

Важливе місце у зовнішній політиці Гетьманату займало розв'язання спірних територіальних проблем з Росією. Вирішити ці питання мали українсько-російські переговори, які почались 22 травня 1918 року в Києві. Делегацію РСФРР очолював Х.Раковський, а українську – професор С.Шелухін. Перед делегаціями стояло завдання насамперед узгодити питання припинення воєнних дій між двома державами та відновити роботу залізничного транспорту. Відповідний договір було підписано 12 червня 1918 року. В ньому Радянська Росія визнала незалежність Української держави. Сторонам вдалося ухвалити також ряд постанов: про взаємну евакуацію громадян, обмін консульськими представництвами, встановлення поштово-телеграфного зв'язку⁶. Але двом державам не вдалося знайти спільної мови у питанні про кордони, розподіл державного майна та державних боргів царської Росії. Делегація Росії зтягувала перего-

вори, вишукуючи для цього різні причини. Українська сторона заявила про свою готовність піти на певні уступки в питанні кордонів, але і цей крок не дав бажаних результатів. Починаючи з липня 1918 року російська сторона почала порушувати вже підписаний двома країнами договір від 12 червня 1918 року. Адже 2-а стаття названого договору передбачала встановлення найпростішої процедури реєстрації громадян Української держави в Росії і громадян РРФСР в Україні. Гетьманський уряд виділив кошти для росіян, які бажали повернутися в Росію. Уряд же РРФСР так ускладнив для українців реєстрацію громадянства, що фактично позбавив їх можливості повернутися додому⁷.

7 жовтня 1918 року Х.Г.Раковський відбув в Москву за інструкціями, а 3 листопада Д.Мануїльський отримав наказ виїхати з російською делегацією в Москву, що говорило про припинення переговорів.

В центрі уваги керівництва Гетьманату була й Кубань, де українці становили більше 60 відсотків населення. На цих землях 28 січня 1918 року була проголошена Кубанська Народна Республіка (КНР), яка 16 лютого прийняла акт про незалежність. В керівництві КНР йшла боротьба між прихильниками двох орієнтацій: проукраїнської і проросійської. Перші пропонували приєднатися до України, другі – створення союзу Дону, Кубані й Тереку, який мав стати базою для відновлення «єдиної и неделимой России». На перших порах перемогла проукраїнська орієнтація, тому для з'ясування позиції Української держави в питанні можливого об'єднання з Кубанською Народною Республікою в Київ прибула урядова делегація КНР на чолі з головою Кубанської Ради М.Рябоволом. Кубанська делегація планувала добитися воєнної допомоги від гетьмана в звільненні своїх земель від Червоної Армії і російських добровольчих частин.

Перед керівництвом Української держави стояло складне завдання: направити на Кубань дивізію Натієва і тим самим зірвати переговори з Радянською Росією чи чекати більш сприятливих умов для приєднання КНР до України. Саме тому гетьманський уряд затягує переговори. Адже П.Скоропадський так і не наважився стати ініціатором розриву мирних переговорів з Радянською Росією. Крім того, він не хотів відпускати ні з чим кубанську делегацію. Тому керівництво Гетьманату пропонує

Кубані створити з Україною «Південно-Східну Федерацію», до якої згодом мали приєднатися Дон, Крим і Бессарабія⁸. Однак відверте затягування українською стороною кубанського питання мало негативні наслідки. В листопаді 1918 року на Кубані змінилася політична ситуація, там зміцніли проросійські сили, які опирались на добровольчі частини генерала Алексеєва. Вони не тільки скептично відносилися до ідеї незалежності Кубані, але й нічого не хотіли слухати про самостійність України. Тому нікому було виконувати узгоджені 21 жовтня 1918 року умови об'єднання Кубанської Народної Республіки і Української держави.

Гетьманський уряд прагнув приєднати до Української держави й Бессарабію, яка була окупована Румунією в січні 1918 року. Позитивне вирішення цього питання ускладнювалося тим, що тривалий час Центральна Рада займала нечітку позицією з цієї проблеми. Адже, користуючись положенням III Універсалу Центральної Ради про право самовизначення окраїн, 15 грудня 1917 року бессарабський парламент «Сфатул Церій» проголосив незалежність Молдавської Народної Республіки. Бездіяльність Ради стосовно подальшої долі цих земель та присутність на території Бессарабії двох румунських дивізій дала змогу керівництву Румунії зберегти свій контроль над цим краєм. Румунському уряду вдалося «переконати» парламент Молдавської Народної Республіки проголосити приєднання до Румунії. 9 квітня 1918 року «Сфатул Церій» в присутності румунського прем'єра Маргіпомана ухвалити постанову про об'єднання з «матір'ю Румунією».

Після державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 року керівництво Української держави займає жорстку позицію в питанні про анексію Румунією Бессарабії. Вже 11 травня гетьманський уряд видав наказ «Про заборону вивозу товарів до Румунії і Бессарабії». Таким чином український уряд хотів змусити Румунію вивести свої війська з окупованої нею Бессарабії. «Митна війна» між двома державами тривала до кінця літа 1918 року. Вона змусила керівництво Румунії шукати дипломатичного вирішення спірних територіальних проблем. З цією метою до Києва прибула румунська урядова делегація. Під час переговорів було узгоджено економічні питання, намітилися конту-

ри узгодження питань про кордони та ряд інших спірних проблем між двома державами⁹. Однак Павло Скоропадський так і не встиг довести до кінця почату справу.

Під час правління Павла Скоропадського гостро стояло питання про приєднання Криму до України. Узгодження цього питання з керівництвом Німеччини, війська якої зайняли півострів у квітні 1918 року, ускладнювалося бездіяльністю Центральної Ради у вирішенні проблеми приєднання Криму до України. Навпаки, уряд УНР заявляв, що не має ніяких претензій на півострів. Центральна Рада видала 2-4 березня 1918 року закон про територіальний поділ УНР, не включивши Крим до складу України. Тому гетьманський уряд одночасно з дипломатичними заходами по вирішення цього питання розпочинає і адміністративні: 21 травня 1918 року контр-адмірал М.Остроградський був призначений головним представником Української держави в Криму, починає створюватися українська адміністрація в повітах півострова. Україні були перепорядковані деякі північні кримські території. Зокрема, Перекоп та північна частина Арабської стрілки. Для приєднання Криму до України громадські організації півострова створили спеціальний орган – Комітет Степової України.

30 травня 1918 року міністерство закордонних справ України звернулося з нотою до німецької сторони з роз'ясненням положень III Універсалу і пропозицією приєднати Крим до Української держави з наданням йому автономних прав. В ноті, зокрема, говорилося: «...перш усього Універсал взагалі зазначив тільки головні частини української території, маючи на увазі, що ті землі, в яких українська людність не має абсолютної більшості приєднається пізніше»¹⁰... Однак німецька сторона холодно зустріла українські пропозиції. Німеччина сама розглядала Крим як один із важливих плацдармів для можливого удару по азійських колоніях Британії. З цією метою німецька дипломатія починає ряд багатоходових комбінацій. Спочатку вона робить спробу створити на території Криму колоніальне державне утворення, яке б спиралося на етнічних німців. Для цього в першій половині травня 1918 року в селищі Бютень у Криму проводиться з'їзд німців півдня України і Криму, на якому був присутній імперський міністр колоній фон Ліндеквіст. Цей форум ухвалив

створити в Північному Причорномор'ї, Приазов'ї та в Криму окрему Чорноморську область, яка б була проголошена німецькою територією. Однак зовнішньополітична ситуація не дозволила Німеччині запровадити в життя відверто колоніалістський задум. Адже на цей півострів претендували крім України, Росія і Туреччина. Тому в червні 1918 року за згодою окупаційного командування в Криму утворився крайовий уряд на чолі з генералом М.Сулькевичем. Новий уряд бере курс на відновлення єдиної і неділимої Росії. Діяльність уряду Сулькевича посилили бажання українців Криму приєднатися до Української держави. Координувати діяльність гетьманського уряду у вирішенні питання належності Криму та підтримувати зв'язок з українськими громадськими організаціями півострова П.Скоропадський доручив міністрові закордонних справ Української держави Д.Дорошенку. Останній пропонував приєднати Крим до України на правах окремої автономії. Однак німці холодно поставилися до пропозиції України. Позиція Німеччини розв'язала руки Сулькевича. Спираючись на татарських федералістів та російських монархістів, він розпочав репресії проти українського населення Криму. Російській мові було надано статус урядової, церкву підпорядковано московському патріархові, заборонено українську мову та закрито українські газети. Репресії посипались на українські громади, зокрема, на одну з найвпливовіших – «Комітет степової України». Згодом Сулькевич заборонив приймати урядові телеграми з України, складені українською мовою, висунув територіальні претензії на ряд таврійських повітів Української держави¹¹.

За цих умов Скоропадський пішов на ризикований крок – підтримав ідею Д.Дорошенка про економічну блокаду Криму. В серпні 1918 року почалася звана «митна війна»: припинено всякий рух товарів до Криму. Пропускались тільки продукти для німецьких військових частин, але блокувалося відправлення посилок німецьких солдатів на батьківщину.

Активізація проукраїнських сил змусила уряд Сулькевича змінити свою позицію стосовно державного об'єднання з Україною. Для обговорення цих питань кримський уряд направив до Києва спеціальну делегацію. Переговори тривали довго, і тільки в кінці вересня 1918 року були вироблені умови

приєднання Криму до України: повна внутрішня автономія, власний сейм, територіальна армія, статс-секретар у справах Криму в Раді Міністрів Української держави.

Делегація повернулася до Криму, де повинні були затвердити названі умови. Однак уряд Сулькевича зволікав з вирішенням цього питання. Незабаром, 15 листопада 1918 року, Добровольча армія окупувала Крим, ліквідувавши при цьому всі елементи його державності. Можливість приєднання Криму до України була втрачена.

Лише сім з половиною місяців проіснувала Українська держава, але за цей короткий час гетьманський уряд багато зробив для об'єднання етнографічно українських територій. В історію боротьби нашого народу за соборність українських земель період Гетьманщини увійшов хай і невеликою, але яскравою сторінкою.

Посилання

¹ ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.12, арк.40-45.

² ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.106, арк.41-42.

³ ЦДАВО України, ф.3766, оп.3, спр.1, арк.10-15.

⁴ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.75, арк.5-8.

⁵ ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.12, арк.130-132.

⁶ ЦДАВО України, ф.1236, оп.1, спр.1, арк.1-3.

⁷ ЦДАВО України, ф.2187, оп.1, спр.6, арк.2-4.

⁸ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.77, арк.25-36.

⁹ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.74, арк.8-14.

¹⁰ Іванець А. Кримський вектор політики Гетьманату Скоропадського: новий підхід чи наслідування Центральної Ради? Гетьман Павло Скоропадський та Українська держава 1918 року – К., 1998 – С.238-239.

¹¹ Кримсько-Українські переговори. Зібрання документів, що відносяться до перебування в Києві делегації Кримського Правительства 26 травня-16 жовтня 1918 р. – Сімферополь, 1918 – С.40-67.